

Oppfølging av seksualitet i ett habiliteringsperspektiv

Hedda Lervold

Sykehuset Innlandet, Habiliteringstjenesten

Hedda.Lervold@sykehuset-innlandet.no

Frihet og likeverd

– Om mennesker med utviklingshemming

- Har personer med utviklingshemming likeverdige levekår?
- Behandles personer med utviklingshemming som likestilte samfunnsborgere?
- Er det lagt til rette for deltagelse i samfunnet?
- Hvordan ivaretas retten til selvbestemmelse?
- Får personer med utviklingshemming den bistand de trenger?

- Oppfylles grunnleggende rettigheter til mennesker med utviklingshemming?

Prioriteringsveileder habilitering - barn og unge

2.8.1 Omfattende vansker knyttet til pubertet, seksualitet og identitet

- Veiledende frist 12 uker
- Rett til nødvendig helsehjelp
- Tverrfaglig utredning og diagnostikk

Veiledning og opplæring; kropp, pubertet, seksualitet og identitet

Kan endre rettighetsstatus;

- Mistanke om og risiko for seksuelle overgrep
- Ukritisk seksualisert atferd
- Risiko for uønsket svangerskap

Helsedirektoratet.no

Prioriteringsveileder – voksne

2.8.1 Vansker knyttet til seksualitet - alvorlige

- Frist for behandling 4 uker

Helsehjelp:

- Utredning, somatisk helsevurdering, behandling, miljøtiltak, rådgivning/ veiledning og gruppetilbud

Kan endre rettighetsstatus;

Endring i funksjonsnivå, tidligere traumer, fare for overgrep, ukritisk seksuell atferd, atferdsendring, vansker knyttet til egen seksualitet og samliv eller graviditet

- Tilstanden anses å være alvorlig

2.8.2 Vansker knyttet til seksualitet- andre tilstander

- Frist for behandling 24 uker

Helsehjelp

- Samme som 2.8.1

Kan endre rettighetsstatus;

Samme som 2.8.1

- Tilstanden anses sannsynligvis å være alvorlig

Henvisning

- Mange er knyttet til utfordrende, negativ, ukritisk atferd av seksuell karakter;

Blotting, overgrep, nedlasting av porno, SMS og MMS av seksuell karakter, sex-meldinger via sosiale medier, høye telefonregninger til sex-telefon

- Helse og sosial tjenesteloven kap 9
- Forebygging
- Spørsmål om kartlegging av kunnskap om seksualitet - Kroppkunn og Sexkunn
- Opplæringstiltak
- Bistå i utarbeidelse av undervisningsprogram
- Kurs, kompetanseheving
- Sterilisering, prevensjon, graviditet

- Hvor mange resultater kom opp når jeg skrev «hva er seksualitet» på google?
- Svar: 647 000
- Hvor lang tid tok det søkemotoren å finne det?
- Svar: 0,43 sekunder
- Hva var fokuset på de første 10?

Fellesnevner for de første 10?

- *Et krevende tema å snakke om*
- *Selvbestemt seksualitet*
- *Fysiologisk*
- *Følelser*
- *Erotikk*
- *Holdninger*
- *Lovverk*
- *”Selvbestemt seksualitet er den grunnholdning som Sex og samfunn – senter for ung seksualitet bygger på. I dette legger vi alles rett til selv å bestemme hvordan en vil leve sitt seksuelle liv så lenge egne og andres grenser respekteres og norsk lov ikke brytes...»
sexogsamfunn.no*
- *Seksuell identitet*
- *Hva er normalt*
- *Sunt og sant*

- Hvor mange resultater kom opp når jeg skrev « hva er seksualitet utviklingshemmede»
- Svar: 48 700
- Hvor lang tid tok søkemotoren å finne det?
- Svar: 0,43 sekunder
- Hva rettes fokuset mot?
- Retten til et seksualliv
- Seksuelle overgrep

Historisk

- I 1975 påpekte WHO at helse har et seksuelt aspekt, at seksualitet er en naturlig del av menneskelivet

«..Seksualiteten handler om å være sensuell, så vel som å være seksuell. Seksualiteten påvirker altså våre tanker, følelser, handlinger, og vårt samspill med andre mennesker...» WHO

- I 1987 beskrev Stortingsmelding nr 67 at seksualitet er en viktig del av livskvaliteten
- NOU 1991:20 presiserer at alle har rett til et seksualliv
- Seksualundervisning har vært et fag siden 1950 årene
- Handler om "Forplantningslære"
- Barn og unge med intellektuell funksjonsnedsettelse (IF) er ofte ikke til stede, og dermed risikerer å ikke få undervisningen

Seksualitet

- Seksualitet er et vidt begrep som de fleste legger forskjellig innhold, mening i
- Det er en del av vår mest private sfære
- Det er en vesentlig del av det å være menneske, et grunnleggende behov
- Seksualitet er mer enn bare samleie eller det å oppnå orgasme, den omfatter følelser, sanser, berøring, kjærlighet m.m.
- Behovene varierer, men driften er den samme

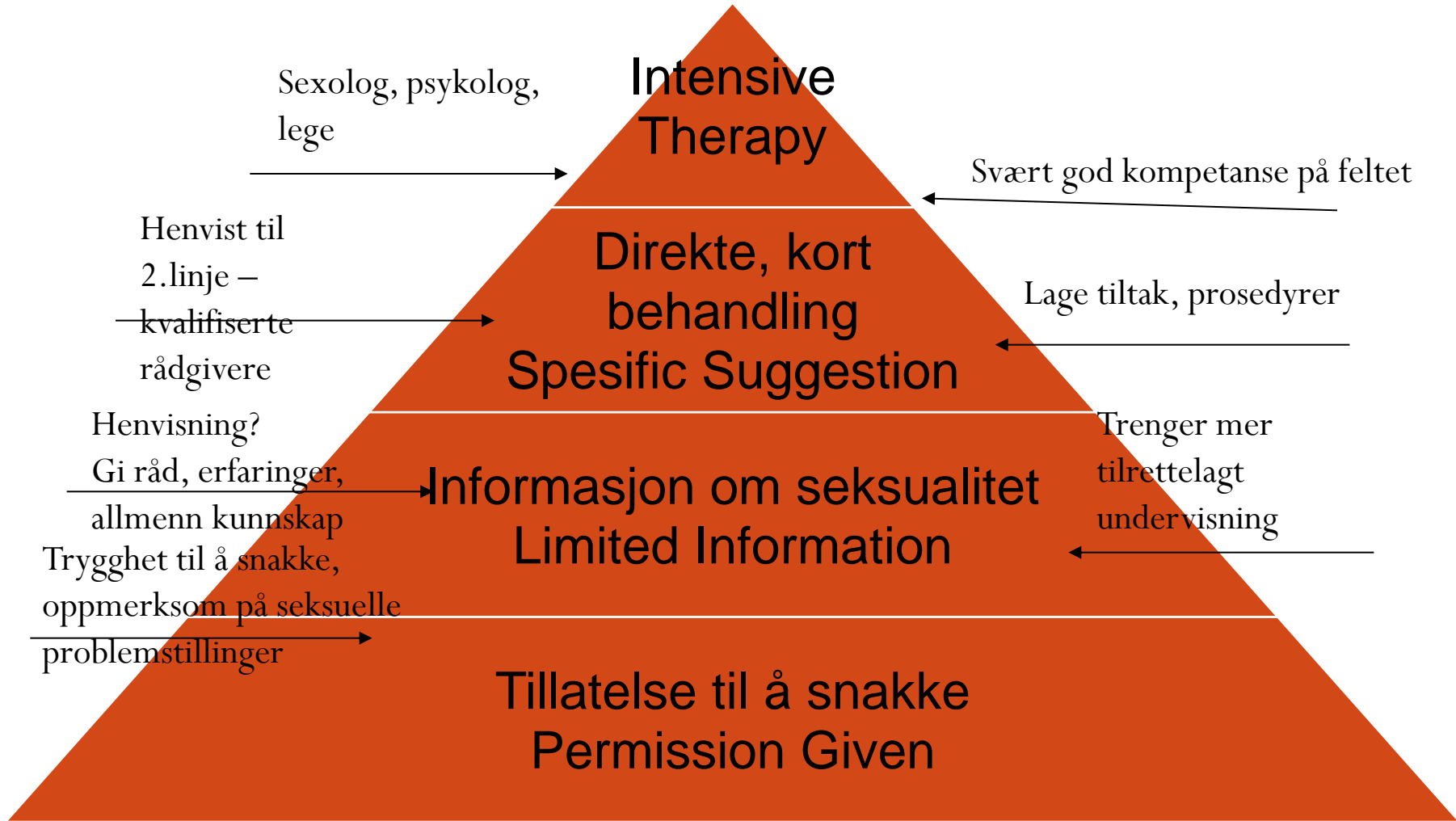
(Ref:sor.no)

PLISSIT modellen

- Illustrerer ulike nivåer i møte med seksuelle problemstillinger
- Avklarer hva man kan starte opp med, og når må det henvises til mer spesialisert bistand
- Formes som en trekant, høyere opp i trekanten jo mer komplekst er utfordringene og mer spesialisert hjelp trengs
- Innenfor denne modellen man setter i gang tiltak
- Det ligger etiske retningslinjer i modellen
- Sosiale læringsteorier

Zachariassen m.fl 2014

Forts...

Sentrale spørsmål

Problem: brukes i den generelle betydning av noen observerer et misforhold mellom situasjonen slik den er nå og en ønsket fremtidsstilstand (Best, 1992 i Løkke og Salthe, 2012).

Hvor kommer problemstillingen fra?

Hvem kommer problemstillingen fra?

Hvorfor er dette et problem?

Hvem er det problem for?

Hvilken rolle/funksjon har problemet?

Er det et ”viktig” problem?

Hva har vi behov for når det gjelder seksualitet?

- Bli sett og hørt
- Respons på følelser
- Intimitet
- Forståelse
- Føle trygghet
- Anerkjennelse på den kroppen vi har
- Respekt for grensene
- Etc, etc

Victor Valderaune

Utviklingshemmedes behov

- Bli sett og hørt
- Respons på følelser
- Intimitet
- Forståelse
- Føle trygghet
- Anerkjennelse på kroppen
- Respekt for grensene
- Etc, etc

Utviklingshemmede

- Lærer færre ting
- Lærer ved å gjøre
- Trenger mange repetisjoner
- Ferdigheter en ikke bruker vil forsvinne

Problemer med;

- generalisering
- abstraksjon

Sentrale spørsmål

- Hva legges i begrepet «seksualvennlig miljø»?
- Hva forventes av tjenesteytere som skal veilede og tilrettelegge for seksualitet?
- Har rett til et seksualliv – hva legges i det?
- Har rett til privatliv- hva legges i det?
- Hvor går grensen?

Seksualvennlig miljø

- Synliggjør at det er ok å snakke om seksualitet jf. PLISSIT
- Avprivatisering
- Seksualitet og seksuelle problemer er velkomne som tema
- Tjenesteytere er åpne og tilgjengelige for spørsmål
- Tørre å bringe spørsmål om seksualitet (i vid forstand) på banen
- Forum for tjenesteyterne hvor temaet kan diskuteres
- Forhindre seksuelle overgrep
- Faglig og etisk forsvarlighet

Barstad 2006

Hvordan legge til rette for dette?

- Forankring på ledelsesnivå
- Forum hvor man kan snakke om seksualitet
- Ha egne ansvarlige i kommunen
- Avsette tid
- Melde behov for kompetanseheving
- Fremdriftsplan systemnivå og individnivå
- Funksjonskartlegging av den enkelte bruker/pasient

Seksualopplæring

- Likesom alle andre adaptive ferdigheter må innlæres, må også ferdigheter knyttet til seksualatferd læres, sannsynligheten for at dette skjer på ”normale” måter via søsken/kamerater m.m. er liten
- De har generelt lite kunnskaper om seksuelle temaer, denne manglende viten bidrar til at de kan utnyttes og avvises av samfunnet (stigmatiserende atferd)
- Utviklingshemming medfører som regel nedsatt vurderingsevne
- Begrenset adgang til informasjon grunnet dårlige leseferdigheter og språkproblemer

Hvorfor seksualopplæring?

- Økt mestring og livskvalitet
- Forebygge overgrep
- Økte kunnskaper
- Forebygge uhensiktsmessig atferd knyttet til seksualitet
- Lære ord, begreper etc-) mindre stigmatiserende
- Det tilpasses individuelt
- IP, IOP

Fokus ved opplæring, undervisning

Barneskole

- Grenser, regler
- Identitet
- Kroppen og kroppens anatomi
- Læres gjennom reseptiv og ekspressiv jobbing
- Preferdigheter pubertet
- Selvstendighetsferdigheter
- Gode og dårlige hemmeligheter

Ungdomsskole

- Grenser, regler
- Identitet
- Norske lover – kunne forskjellen på riktig og galt
- Pubertet
- Seksualitet – alene og/eller sammen med andre
- Kroppen og kroppens anatomi (menstruasjon, onani m.m.)
- Selvstendighetsferdigheter
- Seksuelle overgrep

Forts..

Videregående

- Grenser, regler
- Arbeid
- Bolig
- Identitet
- Norske lover – kunne forskjellen på riktig og galt
- Seksualitet – alene eller sammen med noen
- Familie? – barn, samboer, bo alene
- Seksuelle overgrep

Bolig

- Grenser, regler
- Identitet
- Norske lover – kunne forskjellen på riktig og galt
- Seksualitet – alene eller sammen med noen
- Familie? – barn, samboer, bo alene
- Seksuelle overgrep

Seksuelle overgrep

- «3-4 ganger» så mer utsatt for seksuelle overgrep enn befolkningen for øvrig
- Vanskelig å kartlegge omfanget pga vanskelige verktøy å bruke
- Begås ofte av noen vedkommende kjenner, beboere i bofellesskapet
- Statens Barnehus – 10 stykker fordelt over hele landet (snart 11). Målgruppen er barn, voksne utviklingshemmede og andre sårbare grupper
- Straffelovens §139, også kalt avvergingsplikten, opphever taushetsplikten
- Skal snakkes i hjel, ikke ties i hjel

Retningslinjer

- SI
- Bufdir
- Stiftelsen SOR – ingen hemmeligheter gratis E-læringskurs
- NAKU – kunnskapsbank

Forebygging

- Hvordan kan tjenesteytere forhindre at dette skjer?
- Informasjon om egen diagnose i tidlig alder
- Identitet og selvbilde
- ”Å leve uten barn”
- Opplæringsprogram
- Selvstendighetsferdigheter
- Egne grenser og andre sine grenser
- Hva er en god venn/kjæreste og hva er en dårlig venn/kjæreste
- Sex alene eller med partner
- Risikokartlegging – SUMO rapporten, ARMIDILO-S
- Nettvett

Dame i førtiårene

- Lett utviklingshemming, ADHD
- November 2013 ble personalet oppringt fra politiet i et annet fylke hvor hun hadde blitt forlatt på en bensinstasjon av en mann og hun var svært utagerende på bensinstasjonen. Det ble vurdert av politiet at hun ikke skulle sendes til et voldtektsmottak
- Etter denne episoden så fattet personalet mistanke om at her foregår det ting som hun ikke har forutsetninger for å kunne håndtere. Mest sannsynlig blir hun utsatt for ting som er skadelig for henne, med bakgrunn i dette ble det sendt henvisning til Habiliteringstjenesten

Igangsetting

- Utarbeidet fremdriftsplan, slik at man sikret hva 1 linjen og hva 2 linjen skulle gjøre til enhver tid
- Faglig leder hadde møte med tildelingskontoret for å søke om økt bistand
- Kartlegging over når hun var hjemme i leiligheten sin, når hun var på arbeid og når hun skulle hjem til foreldrene sine
- Faglig ansvarlig hadde telefonkontakt med politiet gjentatte ganger. For at politiet kunne foreta seg noe, så måtte det foreligge en bekymringsmelding til politiet. Bekymringsmeldingen skulle kun beskrive fakta og ikke tolkning
- Faglig ansvarlig tok kontakt med Fylkesmann for å vurdere om man må fatte vedtak etter kap 9 da hun utsetter seg for vesentlig fare når hun ukritisk blir med ukjente menn, havner i situasjoner som er av en grov alvorlighetsgrad og hun har lav kompetanse til å vurdere om situasjonen er farlig for henne. I dette tilfellet var også sannsynligheten stor for at hun vil utsette seg for dette gjentatte ganger
- Hab tok kontakt med Statens Barnehus, hvor saken ble meldt anonymt for drøftning hos deres konsultasjonsteam
- Faglig ansvarlig og to personell fra boligen sammen med veileder fra Hab reiste til SB og la frem saken for ett tverrfaglig fagteam
- Konklusjonen fra dette møtet var at hun konstant befant seg i en form for seksuell overgrepssproblematikk

Tiltak

- Gjennomførte sexkunn
  - Funksjonell analyse, definerte målatferder og observasjoner
  - Seksualvennlig miljø – snakke sammen, holdninger
  - Forsterkerkartlegging
  - Opplæring/ seksualundervisning
  - Atferdsavtaler
  - Jentegruppe
-
- Saken ble henlagt hos politiet
  - Etter intervensjon er det ikke meldt bekymring om episoder som er til fare for henne og hun takker ja til bistand

Erfaringer

- Mangel på innhold i hverdagen
- Vedtak – få bistandstimer
- Svært begrenset tilgang til forsterkende hendelser
- Ønsker å ha kjæreste
- Ønsker å delta på lik linje som alle andre
- Mobbet i yngre alder
- Ikke opplæring innenfor tema seksualitet

Frivillig sex- like enkelt som te

- Film

Takk for meg 😊

Hedda.Lervold@sykehuset-innlandet.no

Nettsteder

<http://dubestemmer.no/>

- <http://norsis.no/>
- <http://klaraklok.no/>
- <http://barnevakten.no/>
- <http://ung.no/>
- Sykehuset-innlandet.no
- politiet.no/kripos/
- Smiso.no

- NAKU.no
- Helsekompetanse.no
- Vernepleierportalen.no
- [http://www.bufdir.no/Nedsatt funksjonsevne/Retningslinjer seksuelle overgrep utviklingshemmede/](http://www.bufdir.no/Nedsatt_funksjonsevne/Retningslinjer_seksuelle_overgrep_utviklingshemmede/)
- nfss.no

Facebook:

Nettverk for Sosial Kompetanse og Seksualitet

Seksuell helse og undervisning